

Љубомир Димитријевић

Улога
Крива
друштва

Предговор

Школа за фрулу је намењена свима који желе да сјекну основна сазнања о фрули и начину свирања на овом у нашем народу од давнина омиљеном инструментију.

Данас код нас фрула доживљава својерсиан прейород. Овој новој афирмацији фруле свакако су допринели изузетни извођачи – фрулаши, који су, уз изврсне мајсторе – градишеле, својим свирањем знајно унапредили техничке и тонске могућности овог инструмента. Популаризацији је свакако допринела и код све већег броја људи присутна свест о очувању наше ошине, а самим тим и музичке културе и намера да се са нашим бољим наслеђем представимо данашњем свету.

Једном речју, сјекли су се сви услови за објављивање школе за фрулу, књиге која садржи основна ујиса, потребна сазнања која су неопходна за почетак учења свирања на фрули и нешто од неизмерно великог броја примера из наше музичке баштине.

Школа за фрулу своју примену може наћи у музичким школама у којима је фрула сјуљена као предмет, али и у оквиру насаве музичког васишања у основним школама у којима је уз ангажовање насавника могуће у знајној мери омасовити свирање фруле међу децом и омладином. У школи су даји примери: фрула соло, дуей – две фруле и трио – три фруле, у којима свирачи поред индивидуалних захтева у вештини свирања, сичу и способности свирања у групи, способности међусобног слушања и савлашавања.

Школа за фрулу има за циљ да омогући лакши присутуј основним знањима која су везана за технику свирања на овом инструментију, али и да подсиакне све заинтересоване за даљи рад, савршавање и обогављавање уметности свирања на инструментију који је дубоко укореењен у само биће и душу српског народа.

Бромир Димитријевић

Свирала која на делу принесеном уснама има оштру ивицу преко које се прелама ваздушни млаз, позната је готово код свих народа и на свим меридијанима широм планете Земље, од прастарих времена до наших дана. Због толике распрострањености и велике разноликости у облику, величини, броју и распореду отвора за прсте, начину држања и удувавања ваздуха, ове свирале спадају у врсту музичких инструмената који на најлепши и најцеловитији начин повезују векове, просторе и све досадашње познате цивилизације нашег света.

И код српског народа, од давнина, свирала је саставни део свакодневног живота, неки пут као део ритуала али чешће и као звук који прати обичаје, славља, светковине и све оне тренутке који славе живот, осећање радости и уживања у лепоти и духовном богатству. Свирала је, не само код нас, везана и за пастире – чуваре стада, самотњаке, који су велики део свог живота проводили са својим стадима и то време усамљености прекраћивали али и осмишљавали својом свирком. То су, као и многи други народни свирци, били самоуки али до краја посвећени фантасти, који су песму и игру својих предака чували од заборавља и преносили на своје потомке. Према традицији и древном обичају, стари пастир остављајући стадо младом пастиру, свом наследнику, остављао је и фрулу и пастирски штап. Умели су пастири и сами да направе свиралу. Добро израђена свирала у давним временима имала је велику вредност. Оваква свирала није била за продају, већ се давала новом власнику само као вредан поклон. Свирала се у нашем народу преносила као својеврсни аманет. Ако би у породици постојала таква свирала, отац би је као драгоценост остављао сину. Син је с поштовањем прихватао дар, као вредност која надилази трајање човековог живота. Једноставно, свирала је кроз векове уграђивана у дух и душу српског народа, као божански глас узвишене песме и радосне игре, глас који слави лепоту и сâм живот. То је традиција која сведочи о нашем постанку, трајању, животу, традиција која потврђује да смо од давних времена део великог света који је око нас.

Код нас се данас оваква свирала најчешће назива фрула. У народу се у прошлости фрула називала: јединка, слепа свирала, свирала са кљуном, свираљка, свиралце, свирока, свиравка. Према нашем познатом градитељу фрула и фрулашу Митру Васићу, за већу фрулу он сâм је у својој младости употребљавао назив „свираљка” а за краћу фрулу назив „свирајче”. Фрулаш се, како Митар каже, некада у нашем народу једноставно звао „свирац” а градитељ фрула „свирајчар”. У источној Србији велика фрула се зове дудук, фрула средње дужине дудучка, а мала фрула дудуче. У овом делу Србије постоји и још једна велика свирала под називом цевара или цовара, која има прорез за удување ваздуха као код фруле али је распоред рупица за прсте као код кавала. Музиколог П. Бромсе на основу дужине сврстао је свирале – фруле у дугачке (75 цм), средње (45 цм) и кратке (30 цм).

Фрула је свирала са шест отвора за прсте и често са једним отвором за палац леве руке са доње стране. На врху, почетку фруле, налази се писак, који се састоји из два дела. Први део је узани канал, прорез за ваздух, који се зове засвирач или душник. Он се прислања на средину уста, између усана. Кроз засвирач се у фрулу удувава ваздух. Други део писка се налази на врху фруле са задње стране. То је отвор који се назива прозорче, ветрило, рупа гласница, дворац или вирашка и на чијем се крају налази оштра ивица – брид или језичак, преко које се прелама ваздушни млаз. Ту на бриду (језичку), ствара се звук. Висина тона на фрули се бира подизањем и спуштањем прстију леве и десне руке, који се стављају на шест отвора за прсте са горње и на један

отвор за палац леве руке са доње стране фруле. На фрули постоје два начина свирања – бирања тонова (промене висине тона):

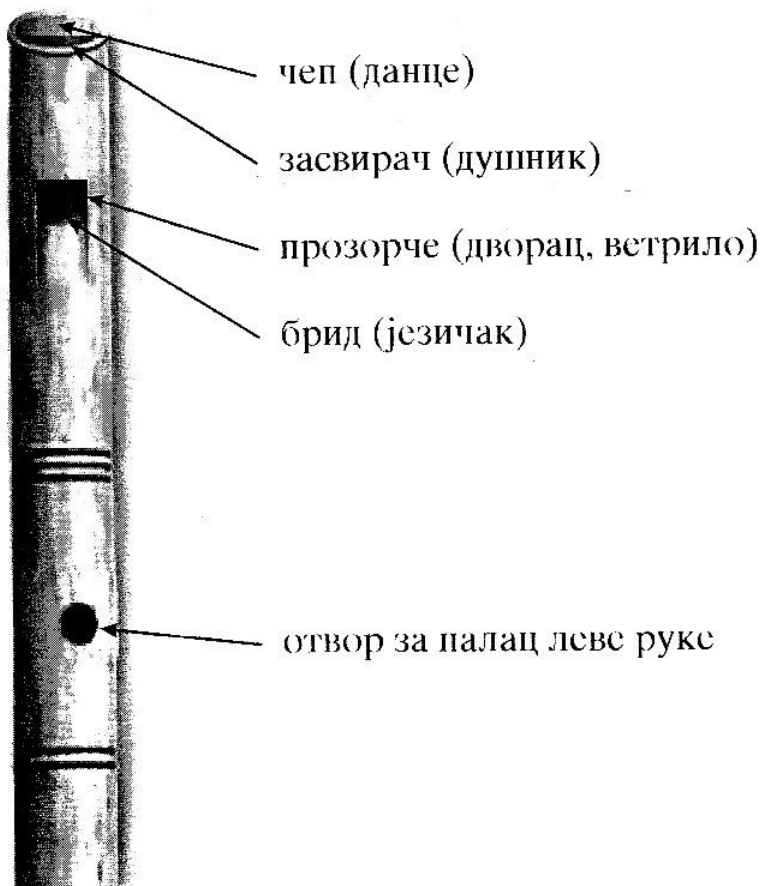
1. прстохват или прсторед – што значи потпуно отварање или затварање отвора за прсте,
2. на „промицање” или на „пола прста” – што значи да се поједини тонови добијају делимичним откривањем (покривањем) отвора за прсте.

Са горње стране на свом врху, фрула је затворена чепом који се назива данце, док је на свом крају фрула отворена и тај отвор се зове одушка. Данце, чеп на врху фруле, у процесу израде фруле умеће се у већ избушену цев. Израђује се од дрвета другачијег од оног од којег се израђује сама фрула. Дрво за данце мора бити „десет пута сувље” од тела фруле. Како је данце у директном додиру са устима фрулаша, од влаге која се ствара у току свирања, овај чеп ако је израђен од неодговарајућег дрвета може да набрекне, набубри и располуги фрулу или, у обрнутом случају, после свирања када се осуши да испадне из фруле. Зато се за чеп или данце бира старо, употребљавано дрво, које је било изложено киши и сунцу, као што је дрво са ђерма, од точкова кола и слично.

Фрула се данас најчешће израђује из два дела. Први, горњи део, тзв. „глава фруле” (овај део већ поменути Митар Васић назива „вирашка”), састоји се из горе већ наведених делова: чеп (данце), прорез за ваздух (засвирач) и прозорче (ветрило). На доњем делу фруле налазе се отвори за прсте. Ова два дела фруле данашњи градитељи спајају металним прстеновима: једним унутрашњим у облику кратке цеви и са два спољашња, што сам спој чини трајнијим и омогућава херметичко спајање самих делова. Метални прстенови, тзв. „биксне”, постављају се на врху и на самом крају фруле (код чепа и код одушке). Ови метални прстенови имају улогу својеврсне заштите, али делују и као украс.

И данас се фруле израђују у различитим величинама. Теоретски (а професионални фрулаши у својој колекцији их и имају), фруле се могу израђивати у хроматском низу, за сваки тоналитет. У том случају у великој мери је олакшано свирање у различитим тоналитетима, јер се са истим прсторедом на одговарајућим фрулама могу одсвирати сви тоналитети обухваћени извођачком праксом. Данас, се фрула израђује у величини од најмање која за основни тон има g^2 до највеће која за основни тон има c^1 .

ЗАДЊА СТРАНА

отвори за прсте леве и десне руке

одушка

ПРЕДЊА СТРАНА

Фрула се данас израђује од различитих врста дрвета. Најчешће је то шљива мацарка, ситница, ценерика и ранка, затим дрен (црни и бели), багрем, јасен, зова, шимшир, врба, јавор, липа, трешња, јоргован, клен, дивља крушка, дуд, дивља јабука, туја, дивља вишња, граб, црни глог, оскоруша.

За саму израду фруле веома је важна старост дрвета. Обично се одабир дрвета врши у јесен (од октобра, али може и све до марта). Тада је дрво у мировању, не пушта сокове и не напада га жијак. Како искусни градитељ фрула Митар Васић каже „што је дрво старије – боље је”. Дрво старо двадесет година је погодно за израду фруле, а код неких врста дрвета као што је дрен, који споро расте, стабло се сече после тридесет и више година.

Обично се за израду фруле узима дрво које расте на јужној страни брега и никако са плодног земљишта. Бира се део стабла које се сече мало даље од земље и даље од крошње. Важно је да се одабере најправији део стабла, дужине 1–1,5 метара и просечног пречника 30–40 цм. Одсечен део стабла се даље дели на „четвртке”, које се остављају да се суше неколико година (то сушење може трајати и до двадесет година).

У изради фрула користи се тесарски алат: брадва, заглавци, тестера, разне врсте бургија, шила, ножеви и струг. Сам процес израде фруле, према Митру Васићу, подељен је у осам фаза: одабирање и припрема дрвета, бушење, спољашња обрада, израда „вирашке”, отварање рупа, израда „чепи”, штимовање, импрегнација.

Цео процес израде фруле захтева знање, вештину, праксу и изнад свега посвећеност овом старом занату који се вековима преноси с колена на колено. Данас је израда фруле у великој мери усавршена, тако да су фруле данашњих градитеља свирале високих тонских, техничких домета, уједначене у тонским бојама и звучности регистара, добро наштимоване, што значи да су то фруле које данашњим свирачима омогућавају реализацију и најсложнијих извођачких захтева.

Техника свирања на фрули захтева да се пажња обрати на следеће:

Када се врх главе фруле на делу на коме се налази чеп принесе устима, уснама се обухвати прорез за ваздух и на тај начин се директно у цев фруле удувава ваздушни млаз. Ваздушни млаз, пролазиви кроз прорез за ваздух удара у ивицу (брид) на крају прозорчета, ту се прелама и, као што је већ речено, ту се ствара звук – тон фруле.

Јачином ваздушног млаза који се удувава у фрулу, одређује се трајање, код предуваних тонова и висина, јачина, боја тона и вибрато. Усне треба да буду тако обликоване да прорез за ваздух складно пријања на саме усне јер се у том случају обезбеђује правилан и рационалан доток ваздуха у цев фруле.

У техници свирања на фрули, језик има врло значајну улогу. У стакато свирању сваки тон почиње покретом, „ударцем” језика у предњи део непца. Тако се доток ваздушног млаза у фрулу прекида и самим тим се јасно одваја сваки одсвирани тон. Фрулаш Митар Васић описује овај начин свирања као „оштро, тврдо, ситно”, назива га „ситан преплет”. Овај начин свирања се најчешће користи у свирању игара – кола. У легато свирању тонови се међусобно повезују дахом свирача, ваздушни млаз се равномерно емитује, што значи да се језик не користи за одвајање тонова. Овај начин свирања се углавном користи у песмама.

Тон фруле у себи садржи и „треперав звук”–вибрато. За овај начин свирања Митар каже да је то „тон који се тресе”. Вибрато може бити „крупнији” – настаје регулацијом протока ваздуха плућима и „ситнији”–ствара се у грлу уз помоћ језика и меког непца. Вибрато је својеврстан украс тона и треба га користити с мером и укусом у складу с мелодијама које се свирају.

У интерпретацији игара често је украшавање – трилери који се постижу веома брзим подизањем и спуштањем прста на рупу при чему се она затвара или потпуно или

до пола.

У свирању се повремено на фрули користи и глисандо – поступени прелаз најчешће између суседних тонова. Постиге се вештим поступеним подизањем, односно спуштањем прстију са рупа – отвора за прсте.

У свирању фруле, положај леве и десне руке може бити двојак, већ према жељи и потреби самог свирача: лева рука је обично горе, десна испод ње. Код леворуких, али и не само код њих, може бити и обрнуто. Како је са горње стране фруле увек шест отвора за прсте у скоро истом размаку, обе комбинације су могуће.

Отвори за прсте на фрули се покривају у зависности од технике која се примењује у свирању, на два начина :

1. јагодицама прстију, када се свира техником „на прстохват” и „на гриф”
2. зглобом (тачније, задњим делом јагодице), када се свира техником „на пола прста”.

Прсти се не држе потпуно испружени, већ у благом луку поготово када се свира „на прстохват”. Прсте не треба високо подизати од отвора за прсте, јер се у том случају губи на брзини и прецизном свирању. Палац доње руке служи само за придржавање фруле. Мали прст горње руке се у свирању не користи. Мали прст доње руке користи се за придржавање фруле у случају када су све рупе отворене. Тада фрула има само три тачке ослоња: мали прст и палац доње руке и усне. У свирању се на краћим фрулама може користити најмањи прст доње руке којим се затвара отвор на доњем делу фруле – одупка. Тада се добија тон за пола степена нижи од основног тона фруле.

У свом тонском обиму фрула има две октаве. На добро израђеним фрулама могуће је свирати и тонове из треће октаве.

У првој октави тонови се могу добити на три начина :

1. „на прсторед”
2. „на гриф”
3. „на пола прста”

У другој октави тонови се добијају предувавањем, снажним удувавањем ваздуха у фрулу. На нским фрулама се предувани тонови, (тонови за октаву виши) добијају лакше. То су „мекше фруле”. Онс имају слабији, тиши тон и мање прозорче. Постоје и „тврде” фруле код којих је предувавање теже. Онс имају веће прозорче. Овакве фруле су погодне за свирање у оркестру, имају јак тон и, како каже Митар Васић, „на њима може да се свира и без микрофона”.

У свирању „на прсторед” тонови из прве и друге октаве добијају се (уз предувавање у другој октави), истим прсторедом.

палац
леве руке

лева рука

десна рука

ТАБЕЛА 1. Тонови добијени у начину свирања „на прсторед”

	C	D	E	F	G	A	H	C
	●	●	●	●	●	●	●	○ ●
	●	●	●	●	●	●	○	○ ●
	●	●	●	●	●	○	○	○ ●
	●	●	●	●	○	○	○	○ ●
	●	●	●	○	○	○	○	○ ●
	●	●	○	○	○	○	○	○ ●
	●	○	○	○	○	○	○	○ ●

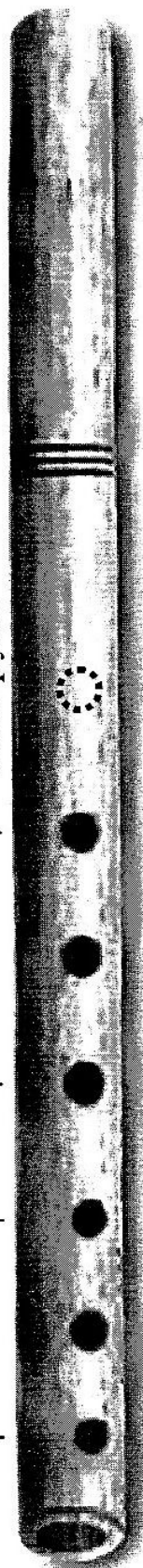
Свирање „на гриф” подразумева снижавање тона одређене рупе затварањем једне или више рупа испод ње. Тако добијени хроматски низ може се одсвирати само у првој октави, док се за тонове друге октаве морају применити технике „на прсторед” и „на пола прета”.

ТАБЕЛА 2. Тонови добијени у начину свирања „на гриф”

палац
леве руке

лева рука

десна рука

	Fis	Gis	As	Ais	B
палац леве руке	●	●	●	●	●
лева рука	●	●	○	○	○
	●	○	●	●	●
	○	●	●	●	●
десна рука	●	●	○	○	○
	●	○	○	○	○
	●	○	○	○	○

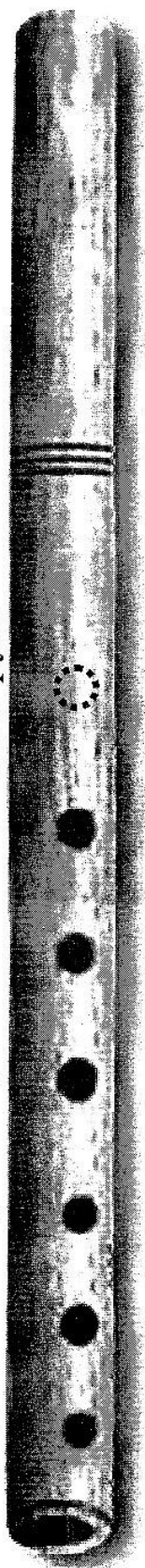
Техника свирања „на пола прста“, која се користи у свирању полустепена, примењује се код „отворених“ фрула. То су фруле које имају широко бушене отворе за прсте. Полустепени се добијају делимичним покривањем отвора задњим делом јагодице прста или делом до самог зглоба. Неки фрулаши ову технику изводе тако што рупу делимично затварају предњим делом јагодице, док је задњи део јагодице подигнут. Техника „на пола прста“ је данас чешће у употреби од технике „на прстохват“ и на „гриф“, јер поуздано пружа могућност за добијање хроматике у дијатонском низу на данашњим, добро штимованим фрулама. Техником „на пола прста“ на исти начин се добијају сви тонови и у првој и у другој октави.

ТАБЕЛА 3. Тоновы добијени у начину свирања „на пола прста“

палац
леве руке

лева рука

десна рука

Cis Dis Fis Gis As Ais B				

Фрула и њен звук треба да буде и јесте задовољство свирача и свих који га слушају, али представља и својеврстан украс. Зато се тело фруле често украшавало орнаментима: резбарило се, бојило или обмотавало жутом, танком жицом. Данас се ова пракса полако напушта. Фруле се израђују од веома квалитетног дрвета и једини украси су метални прстенови на врху, на крају, као и на средини где су спојени горњи и доњи део фруле.

Свирање на фрули се у нашем народу учило од раног детињства. Деца су уз игру учила да произведу тон на примитивним свиралама (бундевина дршка, јечмена влат, свирала од зове), а касније се прелазило на свирале од дрвета. Учило се слушајући друге фрулаше и имитирајући оне најбоље. Како то објашњава фрулаш Божидар Векић: „Слушам, гледам и крадем”.

На фрули се по традицији највише свирају кола: тројка, тројанац, поломка, острољанка, грузанка, кокоњенте и многа друга. На фрули се свирају и песме. Тада је фрула најчешће пратња певачима. На посслима и светковинама, фрулашу је по традицији за свирку плаћао сâм коловођа.

Као што је већ раније речено, фрула је од давних времена стални пратилац пастира. Без фруле нису се могла замислити посела, прела, свадбе, вашари. На фрули су се свирале и тужне мелодије. Пастир је, према народном обичају, могао кроз своју свирку жалити за својим умрлим у планини али не и на гробљу.

Фрула је најчешће соло инструмент али се често свира и у дуету, две фруле. Друга фрула је већа и свира се најчешће у паралелним терцама. У оркестрима културно-уметничких друштава, фрула уз пратњу осталих инструмената има водећу улогу.

У најновије време, уз одговарајућу хармонску обраду, у вишегласју, појављују се и састави од три и четири фрулаша који заједно свирају.

Двојнице

Две свирале – фруле, спојене тако што су направљене од једног комада дрвета, спадају у групу најстаријих народних инструмената. Један од веома старих инструмената овог типа је днаулоса аргулу, код кога су обе свирале имале једнак број отвора за прсте.

Данашње двојнице или, како се у Србији овај инструмент још назива – двојенице, у ствари су две међусобно спојене свирале у облику паралелопипеда. Дужине су од 30 до 60 цм, ширине 4 цм и дебљине од 1,5 до 2 цм. Двојнице имају седам отвора за прсте. Могуће су три комбинације :

1. двојнице са четири отвора за прсте на десној и три на левој свирали,
2. двојнице са три отвора за прсте на десној и четири на левој свирали,
3. двојнице са шест отвора за прсте на десној и једним на левој свирали са стране (или лева свирала без иједног отвора за прсте). У овом облику, на свирали са десне стране се свира мелодија, док свирала са леве стране даје само један лежећи (основни) тон – бордун.

За разлику од данашњих фрула, код двојница се на обе свирале рупе гласнице (виранка, прозорче) налазе са предње стране. Цев свирале на којој се налазе четири отвора за прсте назива се „тања цев”, док се свирала на којој су три отвора за прсте назива „дебела цев”.

Као и фруле и двојнице се израђују од различитих врста дрвета. Најчешће је то: јавор, јасен, шљива, крушка, дрен. Користи се тесарски алат као и при изради фруле. У обликованом комаду дрвета, најпре се избуше два паралелна канала. Рупице за одабир тонова отварају се усијаном жицом. У Србији се увек на левој налазе четири а на десној свирали три отвора за прсте.

У двојнице се свира тако што се истовремено удувава ваздух у обе свирале. Понегде у Србији (на пример, Горњи Милановац), свира се наизменично, час у једну, час у обе свирале. На двојницама се може добити и други, виши регистар, јачим удувавањем ваздуха у свирале (предувавање). У народу се овакво свирање назива „свирка на велике прсте” или „високо свирање”, за разлику од свирања у првој, основној октави које се назива „свирка на мале прсте” или „на малу пару”.

Двојнице су изразито пастирски инструмент. На њима се свирају како песме, тако и игре. Двојнице често свирају и путници, златиборске кириџије. На двојницама се често и импровизују мелодије према тренутном расположењу, тако да двојеничар (свирач) чак ретко и уме да их дословно понови.

ПРВИ ДЕО

ИГРЕ ЗА ЈЕДНУ ФРУЛУ

Фрула in C

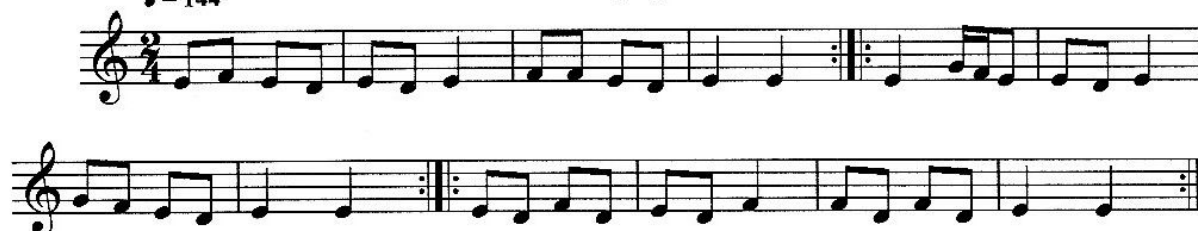
♩ = 132

Нега ġривне...

♩ = 144

Повијораи

♩ = 132

Грозница

♩ = 96

Ђурђевка

село Вајиношево

♩ = 96

Гајдуца

село Најпалници

Звонце

село Влашки До

Небеско коло

Подриње, Ваљево и околина

Киџа

Врање и околина

Шарено оро

Село Врбови

Заврзлама

село Поружница

Сѣара ҃арчанка

Тоѣлица

Сѣара влахиња

Пембе

Госѣивар, Теѣово, Врање

Девојачко коло

Ђурђевка

Моравци

Пољанка

Осјирољанка

источна Србија

Поломка 1.

Vivo

источна Србија

Поломка 2.

Поломка 3.

Чукаричко кокоњешће

Vivo

Фрула in C или фрула in d

Докторско коло

Звездан

Поломка

Звездан

Руменка

Звездан

Србијанка

Сељанчица

Тегено

„Даворице гајке”

$\text{♩} = 140$

Звездан

Фрула in C „Влајна”

$\text{♩} = 74$

Криви Вир

Fine

ДРУГИ ДЕО
ИГРЕ ЗА ДВЕ ФРУЛЕ
 Игре из Левча
 (прва фрула in d, друга фрула in a)

Коло њљескавица

Левачка сџара шеџња

